

PANDEMİNİN HATIRLATTIKLARI: EĞİTİM, TARIM VE SAĞLIK

Gülen ELMAS ARSLAN*

ÖZ

Neo-liberal iktisat politikalarının hâkim olduğu 1980'lerde başlayan yeni küreselleşme döneminde, serbest dış ticaret, uluslararası işbölümü ve ihtisaslaşma savunuları tüm dünyada okutulan iktisat derslerinin ve uluslararası iktisadın temelini oluşturmuştur. Serbest ticaretin yaygın olduğu küresel dönemde uygulama, kısa sürede beklenen aksine ekonomilerde genel olarak bir kırılma hali ve krizlere yatkınlık yaratmıştır. 1990'lardan itibaren gelişmekte olan ülkeler ardi ardına ekonomik krizler yaşamıştır. Türkiye ekonomisi de bu bağlamda ilk krizle 1994'de karşılaşmıştır. Bu kırılma süreci, nihayetinde gelişmiş ülkeleri de merkezine alıp tüm dünyayı saran 2008 krizinin patlak vermesi ile pik noktasına ulaşmıştır. 2008 yılında başlayıp da yatay seyirde süregelen ve bu günlerde Covit 19 Pandemisi ile derinleşen kriz, neo-liberalizmin temel savunularını da tartışmaya açmıştır. Bu makalede ise, bu vesileyle, ana akım iktisadın temel savunuları olan; serbest ticaretin refah artırıcı etkisi, uluslararası işbölümünün nimetleri gibi savların ülke ekonomileri açısından sonuçları ve pandemiyle mücadelede olumlu/olumsuz etkileri yönüyle tekrar sorgusu hedeflenmektedir.

Bu amaçla makalede öncelikle; gelişmiş ekonomilerin azgelişmiş ülkelere dikte ettirdikleri serbest ticaretin, uluslararası işbölümünün ve ihtisaslaşmanın refah artışı yarattığı ve dünya kaynaklarındaki israfı önlediği görüşü ve bu kuramın altında yatan varsayımların geçerliliği sorgulanacaktır. Dünyadaki bütün iktisat bölümlerinde okutulan ana akım iktisadın önemli savunularından biri olan serbest ticaret ve refah artışı etkisi analizinin gelişmiş ve azgelişmiş ekonomiler açısından geçerliliği sorgulanacaktır. Teorik düzlemde bu sorgudan sonra, pandeminin hatırlatmış olduğu ve bu kuramsal mantığın şekillendirmiş olduğu tarım ve sağlık sektörlerinin Türkiye açısından genel değerlendirmesi yapılacak ve nasıl yapılandırılması gerektiği sorgusu üzerinde makalenin sınırları açısından detaya girilmeden durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi Döneminde Türkiye Ekonomisi, Pandemi Sonrası Küresel Ekonomi, Pandemi Döneminde Sağlık Sektörü, Pandemi Döneminde Tarım Sektörü

* Prof.Dr., Ufuk Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

Makale Gönderim Tarihi: 26.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 29.05.2020

REMINDERS OF PANDEMIA: EDUCATION, AGRICULTURE AND HEALTHY

ABSTRACT

Neo-liberal economic policies have been spread during the globalization. In global period free trade and privatization have been some negative results for underdevelopment countries since 1980's. We can observe that to be more clear these negative effects in pandemic period nowadays. In this article we try to discuss which is invalid in main stream economy's theoretical base for underdevelopment countries. Why are full free trade and privatization wrong policy for underdevelopment countries? Why are agriculture, education and health sector to be more critic and more important in this pandemic period?

Keywords: Reminders of Pandemia, Turkish Economy in Pandemic Period, Global Economy after Pandemia, Agriculture and Healthy Sectors in Pandemic Period.

1. GİRİŞ

Fark edildiği andan itibaren üzerinden altı ay dahi geçmeden Dünya Sağlık Örgütüncü pandemi ilan edilen ve dünyanın her yerinde şimdilik on milyon civarında insanı pençesine almış olan viral hastalık Covid 19 hayatın her alanında sorguları arttırmıştır. Sorgular ise özellikle ekonomi ve sosyal devlet alanında yoğunlaşmaktadır. Zira az gelişmiş ülkeler gibi kapitalizmin merkezindeki büyük ekonomiler de salgın döneminde neo-liberalizmin negatif etkileriyle yüzleşirken, pandeminin etkisiyle ekonomileri durma noktasına gelmiş ve sağlık sektörleri bu hastalıkla mücadelede çökmüştür.

Bu çalışmada dünyanın içine düştüğü bu pandemi ortamında sorguların merkezinde olan ekonomiyi ve neo-liberal iktisat politikalarını genel ilkeler çerçevesinde tartışırken iki küçük örnekle konu açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye özelinde ise küreselleşme döneminde uygulanan neo – liberal politikaların yansımaları, ele aldığımız sektörler özelinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği üzere 1970’li yıllarda kapitalist dünya gerek dünya para sisteminin dağılması ve gerekse de iki petrol şokunun etkisiyle durgunluk ve enflasyonun bir arada olduğu derin bir kriz dönemi yaşamıştır. Krizden çıkmak için geliştirilen formül; dışa açılma, serbest dış ticaretin geliştirilmesi ve bunun sonucunda ihtisaslaşma ve uluslararası işbölümünün güçlendirilmesi temelinde yapılandırılmıştır. Bunun üzerine geliştirilen küresel neo-liberal iktisat politikaları, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere kısa sürede ülkeleri oldukça kırılgan ekonomiler haline getirmiştir. Bilindiği üzere bu dönemde dış ticaret temelinde tanımlanan sanayileşme stratejilerinden, “ihracata yönelik sanayileşme stratejisi” yaygın olarak uygulanmıştır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi her ülkenin üretim (malîyet) avantajına sahip olduğu mallarda ihtisaslaşarak serbest dış ticarete açılmasına dayalıdır. Aşağıda; iktisat derslerinde okutulan ana akım iktisat teorisinde yer alan, serbest ticareti uygulayan ülkede refah artışı olacağı ve ülke ve dünya kaynaklarının da bu anlamda israf edilmeyeceği analizine yer verilecektir. Aslında bu kuram küresel neo-liberal dönemin ana aksını oluşturmaktadır. Uluslararası iktisadın serbest ticaret savunusundaki en temel açıklama olan bu analiz uluslararası ihtisaslaşma ve serbest ticaretin nasıl kaynak israfını önlediği ve ülkelerin minimum malîyet ile nasıl maksimum üretim ve tüketim yapabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu analiz açıklandıktan hemen sonra bu savununun neden eksik istihdamdaki ülkelerde ve tabi ki bu durumda daha çok az gelişmiş ülkelerde geçerli olamayacağına vurgu yapılacaktır. Bu savununun altında yatan varsayımlardan biri olan “tam rekabet koşulları” gerekliliğinin uzantısı da, özelleştirme savunusu şekline dönüşmektedir. Bu analizin sonuçta; piyasaya müdahale edilmemesi, devletin işlevlerinin koruyucu kollayıcı devlete sıkıştırılması gibi bir dizi savunuya kadar uzandığı açıktır. Bu bağlamda bu çok boyutlu savunuların eleştirisi üzerinde makalede durulacaktır. Nihayetinde ucuz olan ithal ürününü ithal edip, o malın iç üretiminden (kamu ya da özel) cayma savunusuna dönüşen bu analizin hayati ve stratejik olan ürünlerde dahi nasıl ülkeyi dışa bağımlı hale getirdiği ve o ülkeleri nasıl kırılgan yaptığına vurgu yapılacaktır. Bu kırılganlık 1990’lardan itibaren gün yüzüne çıkmaya başlamış olmakla birlikte bariz bir şekilde bu neo-liberal politikaların bazı az gelişmiş ülkeler açısından nasıl bir sorun oluşturduğu Covid19 Pandemisi ile iyice gün yüzüne çıkmıştır. Bu nedenden dolayı eleştirel bir bakış açısıyla şekillendirilecek olan bu makalede öncelikle ana akım iktisadın serbest ticareti hararetle savunan liberal tezleri sorgulanacaktır. Eğitimin kritik önemini gün yüzüne çıkartmayı hedefleyen bu irdelemeden sonra makalenin devamında pandeminin tekrar gündemimize getirdiği ve bu iktisadi anlayışla şekillendirilmeye çalışılan tarım ve sağlık sektörlerinin genel görünümüne Türkiye özelinde vurgu yapılacaktır. Ayrıca özelleştirme süreciyle kamu idaresinden uzaklaştırılan enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinin tıpkı her vatandaşın bedelsiz olarak ulaşması gereken hizmetler olan eğitim ve sağlık gibi, bu stratejik sektörlerde

de kamu hizmet önceliğinin stratejik önemine tam da bu vesileyle vurgu yapılacaktır. Yani derinlemesine olmasa da makalenin bir başka vurgusunun da sosyal devlet hatırlatması olması hedeflenmektedir.

2. EĞİTİM

Ana akım iktisatta, çeşitli varsayımlar altında geliştirilen ve yıllarca dünyanın tüm üniversitelerinde dünya ve ülke kaynaklarının israf edilmemesi için uluslararası ticaretin tam serbest olması ve ülkelerin buna bağlı olarak avantajlı oldukları sektörler merkezinde ihtisaslaşması anlatılmıştır. Analiz koruyucu politikaların ekonomik etkilerine ilişkin kısmi analizler şeklinde aktarılmaktadır. Yerli üretimi korumanın yolları olan; gümrük vergisi uygulamasının, çeşitli ürünlerin ithalatına miktar kısıtlaması getirilmesinin ve bazı ürünlere ithal yasağı konulmasının nasıl refah kaybına ve dünya kaynaklarının israfına yol açtığı bu kısmi analizler aracılığıyla iktisat derslerinde okutulmaktadır.

Ayrıca “üretim olanakları eğrisi ve eş ürün eğrileri” üzerine kurulu başka bir analizde; üretim faktörünün kullanımının sınırına ulaşıldığı tam istihdam düzeyindeki bir ekonomide, ekonomik büyümeyi sağlamanın üç yolundan ikisi faktör verimliliğini artırmak olduğu açıklanırken, bunun bir yolunun da serbest ticaret ve ihtisaslaşma olduğu vurgulanmaktadır. Makalenin ilk bölümünde ikinci olarak da bu analize yer verilecek ve ona yönelik yine eleştirel bir irdeleme yapılacaktır.

Bu makalede öncelikle serbest ticaretin nimetlerine ilişkin bu her iki analiz de olabildiğince anlaşılır bir dille anlatılacaktır. Yukarda sözünü ettiğimiz her iki analizin de görünür yüzü oldukça ikna edicidir ve neo-liberal düşüncenin kendine yer bulmasında oldukça işlevsel olmuştur. Öte yandan analizlerin arka planları da, teoriyi aktaranlar tarafından da, öğrenme sürecinde olanlar tarafından da çok sorgulanmamıştır. Tüm dünyada çeşitli kurgular aracılığıyla anlatılan bu tam serbest ticaretin pozitif etkilerini anlatan savların hepsi de gelişmiş ülkelerin vizyonu ve penceresinden aktarılan savlar olduğunu unutmamak gerekir. Bu savların hepsinde de aşırı soyutlama vardır ve geri planda bir dizi varsayım yer almaktadır.

2020 yılına damgasını vuran Covit 19 salgınının eğitim sektöründekilere ilk hatırlattığı “eğitim sektörünün” niteliği ve eğitimin yıllardır yerleştiği algıların sorgulanması şeklinde olması beklenmektedir ki, yakın gelecekte bu sorgudan en çok iktisat eğitimi payını alacak gibi görünmektedir. Eğitim sektörü iyi yönetilir ve yönlendirilirse, toplumdaki bireylerin her meslek dalında (günümüzde özellikle de tıp alanında) iyi yetişmesi, kalifikasyonunun artırılması ve toplum kalitesinin yükseltilmesindeki önemi kuşkusuz herkesçe iyi bilinmektedir. Ancak eğitim politikalarının şekillenişinin sadece bu yönüyle değerlendirilmesi çok eksik kalacaktır. Kısacası eğitimin giderek evrensel değerlerden uzaklaşarak dejenere olduğu ve giderek ideolojik bir araç haline geldiğine ilişkin kuşkular artmaktadır. Bilginin bir merkezden üretilip yayılması da bu kuşkuları pekiştirmektedir. Özellikle iktisat disiplini kuram ve analizlerin gelişmiş ülkelere ve gelişmiş ülke perspektifiyle yapılandırılması diğer ülkelerin iktisatçılarının kafalarındaki sorguları derinleştirmektedir. Neo-liberal öğretimin şekillendirdiği kapitalist üretim ilişkilerinden zarar gören gelişmekte olan ülkeler orta ve uzun dönemde kendi ülkeleri yararına gelişmelerin yaratılmasına da hizmet eden bir yapıda eğitimin şekillendirilmesi üzerinde durmaları gerektiğini pandemi ile hatırlamış görünmektedirler. Yani eğitim evrensel olduğu kadar milli de olmalıdır. Örneğin Türkiye’de neo-liberal küresel dönemde temel eğitimde “felsefe” ve “mantık” gibi dersler nasıl unutulmuşsa, iktisat eğitiminde de “kalkınma” ve “planlama” gibi dersler nasıl unutulmuştur. Eğitimimizde nasıl pozitif bilimlerin nispi önemi ve ağırlığı azalmışsa, iktisat eğitiminde de matematik modellemelerin olmadığı deskriptif analizlere olan ilgi azalmıştır.

Bu bağlamda aşağıda, en etkili silah olan eğitimin etkin kullanılmasıyla, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin temelde çıkarları çatışsa da “serbest ticaret konusunda” aynı anda aynı savunular içinde olmalarını ekonomi disiplindeki basit bir iki örnekle açıklanması denenecektir.

2.1. Ana Akım İktisatta Serbest Ticaretin Refah Artırıcı Etkisi

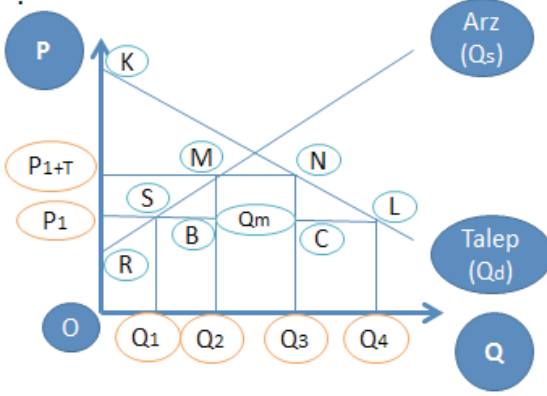
Uluslararası iktisat teorisinin ana argümanı; tüm ülkeler en ucuza ürettiği -en avantajlı oldukları-sektör ürünlerinde ihtisaslaşsın, koruma ve engel olmaksızın bir birleriyle ticaret yapmaları halinde birinci en iyi hal gerçekleşecek ve dünya kaynakları işte o zaman tam olarak etkin kullanılmış olacaktır. Türkçesi bu yolla dünya kaynakları israf edilmemiş olacaktır. Kısacası dünya nüfusu hızla büyümekte, ihtiyaçlar giderek çeşitlenmekte ve artmaktadır. Ancak dünya kaynakları kıttır ve azalmaktadır. Dünya kaynaklarını en ekonomik kullanarak en fazla ürünü üretmeye, ancak ülkelerin avantajlı sektörlerde ihtisaslaşsın, engelsiz ticaret yapmaları halinde ulaşılır. Bu argümandan hareketle küresel kapitalizmin kalkınma stratejisi “ihracata yönelik sanayileşme stratejisi” geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaygın olarak uygulamaya konulmuştur. Zira ülkelerin ancak bu stratejinin önermeleri ile karşılıklı dış ticarete liberalleşsın, uygun üründe ihtisaslaşsın, dış ticarete yönelebileceği ve bunun sonucu dış açık sorunundan, dışa bağımlılıktan, borç sarmalından kurtulacağı ve sanayileşeceği ve bu yolla dünya kaynaklarının da israf edilmemesinin sağlanacağı iddia edilmektedir (Elmas Arslan, 2019, s.153).

Bu temel savı açıklayan temel analizlerden biri “koruyucu dış ticaret politikalarının ekonomik etkilerine” yönelik kısmi analizin içerisinde yer almaktadır. Aşağıda yer alan analiz; koruyucu politikaların içerisinde sadece gümrük vergilerinin kaldırılmasının ekonomik etkilerine ilişkindir. Bu etkinin pozitif yanlarının açıklanmasının nasıl güçlü argümanlara sahip olduğunu görmek açısından da analiz hem geometrik hem de matematiksel anlatımla makalede ele alınmaktadır.

2.1.1. Gümrük Vergisi Uygulamasının Ekonomik Etkileri: Geometrik Anlatım

Öncelikle yerli sanayiye korumanın en etkin yolu olan gümrük vergisi uygulamasının ekonomik etkilerinin önce vergi konulması ve sonra kaldırılması halinde ne olacağı aşağıdaki şekil aracılığıyla kısaca ele alınmaktadır:

Şekil 1: Gümrük Vergisi Uygulamasının Ekonomik Etkileri

Bilindiği üzere iktisat derslerinde serbest ticaretin refah yaratıcı etkileri anlatılırken yukarıdaki şekil kullanılmaktadır. Şekil üzerinde gümrük vergisi uygulamasının refah azaltıcı etkisi aynen şu şekilde açıklanmaktadır: Açıklama yapmadan önce bu savın arkasındaki temel bazı varsayımları vurgulamakta yarar vardır. Analiz kısmi analizdir. Analizimizdeki ülke “A” ülkesi, söz konusu mal “x” malıdır. Tam rekabet ve tam istihdam vardır, ayrıca taşıma maliyetlerinin “0” olduğu kabul edilir. “T” kadar gümrük vergisi vardır, yani ekonomi dışı açıktır ve kısmi koruma vardır. A ülkesinin gümrük vergisini uygulamasının nedeni; “x” malı, ülkelerine girerken fiyatını vergi kadar artırarak hem yerli sanayiye korumak hem de ithalatı sınırlandırıp dış ticaret dengesini iyileştirmektir. Gümrük vergisi uygulayarak, ithal “x” malının fiyatı iç piyasada “T” kadar pahalılaştırmaktadır. Böylece iç piyasada fiyatı arttığı için “x” malı daha az tüketilmektedir. Ayrıca “x” malının dünyadaki en ucuz üreticiye göre oluşmuş uluslararası fiyatı (P_1) iç piyasada gümrük vergisi kadar artırdığından fiyat (P_{1+T}) olmakta ve (P_1)’in daha üstünde bir maliyetle üreten bir kısım yerli sanayinin de (P_{1+T}) fiyatında rekabet edebildikleri için üretimi sürdürmeleri sağlanmaktadır.

Analizde; “x” malının uluslararası fiyatı P_1 ’dir ve gümrük vergili fiyat ise P_{1+T} ’dir. “x” malı ithalatına gümrük vergisi uygulanırken iç piyasada P_{1+T} fiyatı geçerlidir ve bu fiyat ile rekabet edebilen yerli üreticiler $0Q_2$ kadar iç üretimi gerçekleştirirler. A ülkesinde bu fiyattan “x” malı talebi ise $0Q_3$ kadardır. Bu durumda ithalatın ise Q_2Q_3 kadar gerçekleştiği gözlenmektedir. P_1 uluslararası fiyatının (“x” malının ülkeye giriş fiyatı) üzerine konulan “T” kadar gümrük vergisi nedeniyle devletin BCNM dikdörtgeninin alanı kadar gümrük vergisi kazancı vardır. Yerli üreticilerin, vergili fiyat daha yüksek bir fiyat olduğundan bu fiyattan satış yapabileceklerinden P_1SMP_{1+T} yamuğunun alanı kadar üretici rant* artışları olacaktır. Ancak tüketiciler artık “x”

* Bu makalenin sadece iktisat öğrencileri okuduğunda anlaşılabilir bir makale olması istenmediği için anlamayı kolaylaştırıcı bu ayrıntıya burada yer verilmesi gereği duyulmuştur. Kuramda tüketici rantı derken toplumdaki farklı gelir düzeyindeki tüketicilerin “x” malına verdikleri ve vermeye hazır oldukları fiyat arasındaki fark ile oluşur. Şekilde P_1 fiyatında tüketici rantı alanı P_1LK üçgeninin alanı kadardır. P_{1+T} fiyatında ise P_{1+TNK} üçgeninin alanı kadardır. Üretici rantı ise; üreticinin “x” malı üretim maliyeti ile satış fiyatı arasındaki farkından dolayı oluşur. Şekilde yine P_1 fiyatında P_1SR üçgeninin alanı kadardır. P_{1+T} fiyatında ise P_{1+TMR} üçgeninin alanı kadardır.

malına daha fazla fiyat ödeyerek ulaştıkları için tüketici rantında P_1LNP_{1+T} yamuğunun alanı kadar kayıp söz konusu olacaktır. Neticede tüketici rantındaki kaybın bir kısmı devlete gümrük vergisi geliri, bir kısmı da üretici rantı olarak üreticiye geri dönecek ancak $MSB+CLN$ üçgenlerinin alanı kadar gümrük vergisi uygulaması nedeniyle net rant kaybı oluşacaktır.

Analizi tersinden yapacak olursak, yani gümrük vergisi uygulamasını kaldırıp tamamen “x” malının serbest ticaretine izin verdiğimizde analizimiz şu şekilde olacaktır: Yani liberal dış ticaret tercihiyle gümrük vergisi kaldırılır ise bu durumda iç piyasada da geçerli fiyat dünya fiyatı (P_1) olacaktır. P_1 fiyatında ise A ülkesinde bu fiyatla rekabet edemeyen bir kısım yerli üretici piyasadan çekilecektir. Dolayısıyla “x” malının iç üretimi Q_1Q_2 kadar azalacaktır. Daha düşük fiyat olan (P_1)’den ise “x” malı daha çok tüketilecektir. Yani A ülkesinde tüketim, Q_3Q_4 kadar artacaktır. İç piyasada bir yandan iç üretimin daralması ve bir yandan da tüketimin artmış olmasından kaynaklı ithalat artacak ve Q_1Q_4 düzeyine yükselecektir. Sonuçta; ana akım iktisadın kuramsal çerçevesine göre gümrük vergisinin kaldırılmasıyla tüketici rantında P_1LNP_{1+T} yamuğunun alanı kadar artış olmaktadır. Üretici rantında ise P_1SMP_{1+T} yamuğunun alanı kadar azalma olmuştur. Öte yandan gümrük vergisi uygulaması kaldırdığından devletin de BCNM dikdörtgeninin alanı kadar bir vergi kaybı olacaktır. Ancak bu artış ve kayıplar kıyaslandığında $MSB+CLN$ üçgenlerinin alanı kadar gümrük vergisi uygulamasının kaldırılması nedeniyle liberalleşmenin pozitif etkisi oluşmuştur. Biraz daha detayını verirsek; MSB üçgeninin alanı kadar “üretim etkisi” ile ve CLN üçgeninin alanı kadar “tüketim etkisi” açığa çıkmıştır ki, bunlar pozitif bakıyelerdir. Zira gümrük vergisi varken A ülkesinin bir kısım üreticisi dünyada daha ucuz ürettiği başka bir malın üretiminde ihtisaslaşmış, kaynaklarını kullanması varken, dünya fiyatının üstünde bir maliyetle “x” malının üretimini gerçekleştirmiş ve dolayısıyla kaynak israf etmişlerdir. Öyleyse serbest ticaretle bu israf önlenmiştir. Türkçesi şudur; bir malı daha ucuz ithal ederek tüketebiliyorsanız üretmeyin, kaynak israf etmeyin kaynakları daha ekonomik üreteceğiniz ürünlere yönlendirin. Öte yandan tüketici cephesinde ise “x” malı ucuzladığından bir kısım tüketici de bu malı tüketme şansına ulaşmıştır ve buna gümrük vergisinin kaldırılmasının tüketim etkisi denir ve bu da pozitif bir etkidir. Ancak tabii fazla tüketebilmek fazla “x” malı ithal etmekle sağlanmaktadır.

Bu savı pekiştirmek açısından gümrük vergisinin kaldırılmasının pozitif etkilerinin bir de matematiksel ispatına bakabiliriz.

2.1.2. Gümrük Vergisi Uygulamasının Ekonomik Etkileri: Matematiksel Anlatım

Şekil 1’i esas alarak gümrük vergisinin ekonomik etkileri ve etkinin yönüne matematik anlatım şu şekilde yapılabilir. Bu anlatım yapıldığında gümrük vergisi konulursa net etkisi negatif, kaldırılırsa pozitif olacağı gözlenecektir.

A ülkesi “T” kadar vergi uygularken, (Q_{mt}) gümrük vergisi varken ithalat miktarını simgelemektedir. Bilindiği üzere ithalat, iç talep ve arzın farkıyla izah edilmektedir:

$$\text{İthalat} \rightarrow Q_{mt} = Q_d - Q_s \quad (1)$$

Burada Q_d ve Q_s aşağıdaki gibi olacaktır.

$$Q_d = a - bP \text{ ve } Q_s = -c + dP \quad (2)$$

Q_d yurtiçi talep, Q_s yurtiçi arz fonksiyonlarını simgelemektedir. Bir ülkede vergi uygulaması spesifik vergi ise $TT = T \cdot Q_m$ ’dir. Advalorem vergi ise $TT = t \cdot P_1 \cdot Q_m$ ’dir. Ülkede spesifik vergi uygulaması olduğunu varsayarsak:

Gümrük vergisi uygulanırken ithalat miktarı Q_{mT} ise aşağıdaki şekilde olacaktır.

$$Q_{mT} = f(P_1 + T)'dir. \quad (3)$$

$$Q_{mT} = [a - b(P_1 + T)] - [-c + d(P_1 + T)] \quad (4)$$

$$Q_{mT} = a - b(P_1 + T) + c - d(P_1 + T) \quad (5)$$

$$Q_{mT} = a + c - (b + d)(P_1 + T) \quad (6)$$

Gümrük vergisi uygulanırken ithalat miktarı Q_{mT} ; yukarıdaki eşitlikten anlaşılacağı üzere arz ve talep fonksiyonunun eğimine, dünya fiyatına ve vergi miktarına bağlıdır. Öte yandan vergi geliri ise, arz ve talep eğrilerinin eğimine göre şekillenen ithalat ve uygulanan vergi oranının bir fonksiyonudur.

Devletin vergi geliri (TT) de aşağıdaki gibi olacaktır.

$$TT = Q_{mT}(T) \quad (7)$$

Peki daha önce uygulanan “T” kadar gümrük vergisi kaldırılırsa ne olacaktır? Bir başka deyimle serbest dış ticaret tercihi yapılırsa sonuç ne olacaktır?

$$Q_m = Q_d - Q_s \quad (8)$$

$$Q_m = a + c - (b + d)(P_1) \quad (9)$$

Bu durumda tüketici rantındaki (artışındaki) artış

$$\int_{P_1}^{P_1+T} Q_d(P) = aP - \frac{bP^2}{2} = \left[a(P_1 + T) - \frac{b}{2}(P_1 + T)^2 \right] - \left[aP_1 - \frac{b}{2}(P_1)^2 \right] \quad (10)$$

Üretici rantındaki (artışındaki) artış ise

$$\int_{P_1}^{P_1+T} Q_s(P) = -cP + \frac{dP^2}{2} = \left[-c(P_1 + T) + \frac{d}{2}(P_1 + T)^2 \right] - \left[-cP_1 - \frac{d}{2}(P_1)^2 \right] \quad (11)$$

şeklinde olacaktır.

Öte yandan devlet gelirlerindeki azalış ise ithalat miktarı (Q_m) ve vergi miktar (T)'nin çarpımı kadar olacaktır. Başka bir deyişle Şekil 1'deki BCNM dikdörtgeninin alanı kadardır.

Bir ülkede gümrük vergilerinin kalkması halinde net refah artışı (ΔR) ise durum şöyle gösterilebilir.

$$\Delta R = \text{Tüketici rantındaki artış} - \text{Üretici rantındaki azalış} - \text{Devletin vergi kaybı.}$$

Formüldeki tanımlanmış olan ΔR gümrük vergilerinin kaldırılmasının ortaya çıkartacağı net refah etkisi ise formüller sadeleştirilip yerlerine konulacak olunursa ΔR :

$$\text{Tüketici rantındaki artış} = aT - bP_1T - \frac{b}{2}T^2 \quad (12)$$

$$\text{Üretici rantındaki artış} = -cT + dP_1T + \frac{d}{2}T^2 \quad (13)$$

$$\text{Devletin vergi kaybı} = aT + cT - TbP_1 - TdP_1 - bT^2 - dT^2 \quad (14)$$

$$\Delta R = \left(aT - bP_1T - \frac{b}{2}T^2 \right) - \left(-cT + dP_1T + \frac{d}{2}T^2 \right) - \left(aT + cT - TbP_1 - TdP_1 - bT^2 - dT^2 \right) \quad (15)$$

Yukarıdaki formülde gerekli sadeleştirmeler yapılırsa aşağıdaki sonuca ulaşılır.

$$\Delta R = -\frac{b}{2}T^2 - \frac{d}{2}T^2 + bT^2 + dT^2 \quad (16)$$

$$\Delta R = T^2 \left(\frac{b}{2} + \frac{d}{2} \right) \quad (17)$$

$$\Delta R = T^2 \left(\frac{b+d}{2} \right) \quad (18)$$

$\Delta R > 0$ olduğundan gümrük vergisini kaldırmanın net etkisinin pozitif olduğunu matematiksel ispatı yoluyla söylemek böylece mümkün olacaktır (Elmas, 1998, ss.68-70). Ayrıca Şekil 1 üzerinden bakılacak olunursa net pozitif etki MSB+CLN üçgenlerinin alanı kadar olacaktır. Bu etkinin büyüklüğü ise daha önce vurguladığımız gibi arz ve talep eğrilerinin eğimine ve uygulanan gümrük vergisinin yüksekliğine bağlı olarak şekillenecektir.

Analizin Eleştirisi:

Öncelikle bu kuram tam istihdam varsayımı altında geçerlidir[†]. Yani analizde ülkenin tam istihdamda olmasıyla bütün işgücü ve sermaye stokunun üretim sürecinde kullanıldığı kabul edilmektedir. Tam istihdam nedeniyle daha ucuz ürettiği maldan daha fazla üretebilmesi için “x” malı üretiminden vazgeçmesi gerekir ki, elinde üretim için emek ve sermayesi olsun. Ülke daha ucuza “x” malını ithal edebileceksen, vergi uygulaması ile kendisinin aslında dış fiyatın üstünde maliyet ile üreten yerli sanayiye koruyarak “x” malı üretimi yaptırdığı için kaynakları israf ettiği, bu kısmı ithal etmesinin kaynak israfını önleyeceği iddiası vardır. Çünkü ekonomik olmayan “x” malı üretimine ayrıacağı işgücü ve sermaye stokunu kendisinin daha ucuz üretebildiği bir malın üretiminde istihdam etse hem kendi üretim faktörlerini daha etkin kullanmış olacak, hem de kıt olan dünya kaynaklarını israf etmeden dünyada daha fazla üretim gerçekleşmiş olacaktır. Peki bu ülke (örneğinizde A ülkesi), işsizliği yüksek az gelişmiş bir ülke ise ekonomik sonuçlar ne olacaktır? A ülkesi gümrük vergisini kaldırarak yerli “x” malı üreticisini korumaz ise P_1 fiyatıyla rekabet edemeyen bazı “x” malı üreticileri fabrikalarını kapatacak, zaten yüksek olan işsizlik miktarına yeni işsizlerin katılması söz konusu olacaktır. Tam rekabet varsayımı olduğundan da, rekabet edemediği alandan çekilen üreticinin, hem işçiyi hem de mali ve fiziki sermayeyi hızla rekabet güçlerinin olduğu sektöre kaydırması beklenir. Oysa gerçek hayatta bu sürecin böyle işlenmesini beklemek gerçek dışı bir beklentidir. Yani korumadığımız yeni gelişen sanayinin piyasadan çekilmesi, daha fazla işsiz ve daha fazla kaynak israfı sonucunu yaratabilir. Eğer sözü edildiği gibi bu kaynaklar ekonomik olarak ürettiğiniz ürünlerin üretimine kaydırılmazsa milli ekonominiz için kayıp oluşacaktır[‡]. Ayrıca eğer döviz kaynakları kıt bir ülke iseniz; yerli üreticiyi korumadığımız için, yani gümrük vergisini kaldırarak daha fazla ithalat yapmak durumunda kaldığımız için döviz kaynaklarının da daha fazla israfı ile yüzleşilecektir. Neticede “x” malı üretiminden caydıktan sonra bu alanda

[†] Bu noktada aslında M. Friedman’ın başını çektiği “pozitif iktisat”ın sorgulamanın da tam yeridir. M. Friedman’a göre (The Methodology of Positive Economics-1953) bir kuram eğer geçerli ise, arkasında yatan varsayımların gerçekçi olup olmadığı önemli değildir. Kuramlar bilimsel normlarla geçersizliği ispatlanana kadar da geçerliğini sürdürür. Bu makalede yukarıda sunduğumuz örneğimizde unutulmamalıdır ki, ülkeler için tam istihdam varsayımı gerçekçi/geçerli değildir, özellikle de az gelişmiş ülkeler açısından.

[‡] Öte yandan ekonomik üretim yaptığımız alanlar daha çok birincil ürünler ve tarım ürünleri ise fazla üretmeniz dış ticarete fazla kazanç sağlayacağınız anlamına gelmez. Zira bu ürünlerdeki arz fazlası -stok şans da az ürünler de olduğundan- fiyatlarında ciddi düşüş yaratır.

açığa çıkan üretim faktörlerini (emek ve sermaye) daha ekonomik üretebildiği ürüne kaydıramazsa ülke, hem daha fazla işsizlik hem de daha fazla döviz kaybıyla baş başa kalacaktır. Aslında eksik istihdamda olan ekonomiler, özellikle de işsizlik sorunu olan ekonomilerin tam istihdamdaki ekonomilerle aynı statüde bu analizde değerlendirilmeleri bu ülkeleri yanlış ekonomi politikalarına sapması sonucunu da yaratabilir. Öte yandan bir başka sorun daha vardır: Eğer “x” malı sermaye yoğun ya da teknoloji yoğun bir ürün ise ve A ülkesi bu ürünü üretme kapasitesini artırmaya çalışan bir az gelişmiş ülke ise bu durumda uzun dönemde bu ülkenin ileri teknoloji ürünlerinin üretiminde gelişme sağlaması, teknoloji üreten ülke olmasının yolu da dolaylı yollardan orta ve uzun dönemde de kesilmiş olacaktır. Uluslararası uzmanlaşmada genelde az gelişmiş ülkelere düşen sektörler basit üretim prosesleri gerektiren birincil ürünler, tarım ürünleri ve yer altı kaynaklarının çıkartılıp işlenmeden satılması düzlemine indirilecek, uzun dönemde ekonomide yapısal dönüşümün önü kesilmiş olacak ve kaynak sömürüsüne dayalı bir işbölümü kaçınılmaz hale gelecektir.

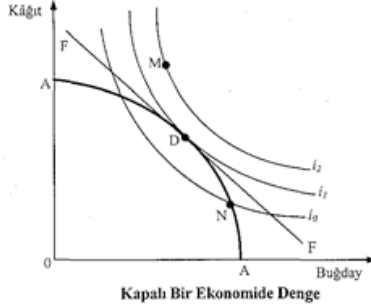
Ayrıca unutulmamalıdır ki; bu günün bütün gelişmiş ekonomileri kendi sanayileşmelerinin başlangıç aşamalarında “uluslararası rekabete açılması durumunda sanayilerinin ayakta kalamayacağını, ancak ekonomik olarak üretebilecek kadar sanayi kollarının olgunlaşması halinde uluslararası arenada rekabette şanslarının olabileceğini, o aşamaya kadar korunması gerektiğini” savunmuşlardır. İlk sanayileşen ülke Büyük Britanya’ya karşı Avrupa’da F. List “Genç Endüstriler Tezi” ile yeni gelişen endüstrilerin korunması gerektiğini savunurken, yine aynı kaygılarla ABD’de Hamilton da kendi sanayilerinin henüz uluslararası rekabete hazır olmadığını ve “geçici ve seçici korunmanın” olması gerektiğini savunmuştur (E.Yılmaz, 2016, ss.113-117). Bu gün bile kapitalizmin merkezinde olan büyük sanayi ekonomileri kendi büyük endüstrileri için “stratejik ticaret politikası” ile stratejik sektörlerde koruma gereğini savunmaktadırlar (Seyidoğlu, 2003, s.127).

Gelişmiş sanayi ülkeleri kendi sanayileşme süreçlerinin başlangıcında korumayı savunurken küreselleşme döneminde şık söylemler ve pozitif bilim destekli yukarıda dillendirdiğimiz kuramsal analizlerden hareketle eksik istihdam sorunları olan az gelişmiş ülkelere tam serbest ticaret ve işbölümü ihtisaslaşmayı önermeleri bir çifte standarttır. Ancak ana akım iktisadın bu temel analizleri tüm dünyada iktisat derslerinde okutulmaktadır ve eğitimde başka ekonomik sistemler ve eleştirel akımlara müfredatta yer verilmemektedir. İktisat eğitiminde öğrenciler cephesinde de öğretmenler cephesinde de mevcut analizleri eleştiren savlar ve akımlar çok cılız kalmaktadır.

2.2. Tam İstihdamda Serbest Dış Ticaret/İhtisaslaşma Yoluyla Ekonomik Büyüme ve Refah Artışı

Klasik iktisatta üretim olanakları eğrisi açıklanırken modelde emek ve sermaye olarak iki faktör olduğu varsayılır. Ülkenin emek ve sermaye stoku bellidir ve bu iki faktörün her ikisinin tümünü de üretim sürecinde kullanırsa ülke tam istihdamda demektir. Dünyada sadece iki ülke olduğu (ABD ve Türkiye) ve iki mal (Kağıt ve Buğday) üretildiği varsayımıyla analiz yapılırsa: ABD kağıdı, Türkiye ise Buğdayı daha ekonomik üretebilmektedir. Şekil 2’de önce kapalı tek bir ekonomi ile analize başlanmıştır:

Şekil 2: Üretim Olanakları Eğrisi ve Toplumsal Kayıtsızlık Eğrileri Aracılığıyla Kapalı Bir Ekonomide Denge

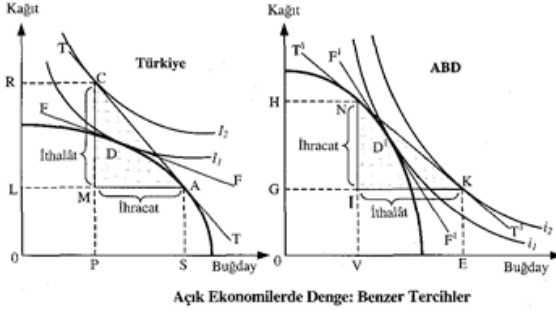

Yukarıdaki Şekil 2’de “A” ülkesi sahip olduğu işgücü ve sermaye stokunun hepsini “kağıt” üretimine ayırırsa OA kadar kağıt ve “buğday” üretimine ayırırsa yatay eksendeki OA kadar buğday üretebilir. Ya da bu iki malın çeşitli bileşimlerinde her ikisini de üretmeyi tercih edebilir. Bu bileşim noktalarının bileştirilmesi ise bize “üretim olanakları eğrisini” verir. Orijine dış bükey olması ise; bir ürünü daha fazla üretmek için giderek diğer malın üretiminden daha az vazgeçme eğilimidir. Ekonomide tam istihdamda olmak hali ise tüm üretim faktörlerinin (emek ve sermaye) kullanıldığı üretim olanakları eğrisi üzerindeki üretim bileşenleri noktalarıdır. Şekil 2’de “N” ve “D” noktaları gibi. Eğrinin sol içindeki noktalar eksik istihdama işaret ederken “M” noktası ise kapasite üstü bir üretim noktasını göstermektedir. Şekilde görünen İ₀, İ₁, İ₂ eğrileri ise “toplumsal kayıtsızlık eğrileridir” ve bu eğriler sağ yukarı kaydıkça daha üst bir üretim düzeyini göstermektedirler. Bu nedenle kapalı bir ekonomide denge; toplumsal kayıtsızlık eğrisi ve üretim olanakları eğrisinin teğet olduğu “D” noktasında oluşacaktır. Bu şekildeki “D” noktasında geçen “FF” doğrusu ise iç fiyat haddini yani buğday ve kağıdın iç değişim haddini vermektedir.

Tam istihdamdan (M ve D noktaları) sonra büyüme için (M noktasındaki bir üretim düzeyine ulaşmak için) ise, “A” ülkesinin önünde üç alternatifi vardır. Bunlardan birincisi teknolojiyi geliştirerek faktör verimliliğini artırmak, ikincisi dışardan faktör ithal etmek (Almanya’nın yaptığı gibi), üçüncüsü ise dış ticaret yoluyla ihtisaslaşarak yine faktör verimliliğini artırmaktır.

Şekil 3, serbest dış ticaret yoluyla aynı faktör miktarı ile faktör verimliliğini artırarak nasıl daha üst bir üretim kapasitesine (refah düzeyine) ulaşılacağını gösteren dış ticaret üçgenleri açıklaması yer almaktadır:

Şekil 3: Üretim Olanakları Eğrisi ve Toplumsal Kayıtsızlık Eğrileri Aracılığıyla Açık İki Ekonomide Denge

Şekil 3'de ülkeler artık dış açıktır ve geçerli fiyat "TT" dir. Bu fiyattan buğday üretiminde avantajlı olan Türkiye bu fiyat doğrusunun kendi üretim olanakları eğrisine teğet olduğu noktada (A) buğday ve kağıt üretimini, ABD ise (N) noktasında buğday ve kağıt üretimini belirleyecektir. Bu iki ülke serbest ticaret yapmaları halinde bir üst toplumsal kayıtsızlık eğrisi üzerindeki Türkiye "C" noktasında, ABD "K" noktasında daha fazla kağıt ve buğday bileşimine işaret eden mal miktarı üretim ve tüketim şansına sahip olacaklardır.

Analizin Eleştirisi:

Açıktır ki; bu analizde de az gelişmiş ülkelerin üretim olanakları eğrisinin daha çok sol altında, yani eksik istihdam düzeyinde oldukları gerçeği ihmal edilmektedir. Kısacası bu analiz de tam istihdam düzeyinde olan iki ekonomi için yapılmaktadır. Tam istihdamda olduklarından artık daha fazla üretim yapabilmek için ülkelerin atıl üretim faktörleri yoktur ve faktör ithal etmek ya da faktör verimliliğini artırmaktan başka şansları bulunmamaktadır. Analizde ülkeler dış ticaret yapmak yoluyla kendi aralarında işbölümü ve ihtisaslaşma ile faktör verimliliğini artırmaktadırlar. Aslında bu analiz daha ekonomik ürettikleri üründen uluslararası işbölümü çerçevesinden daha fazla üretebilmek için dezavantajlı oldukları malın üretiminden vazgeçmeleri gerektiği varsayımına dayalıdır. Başka bir anlatımla atıl üretim faktörleri olmadığından, vazgeçtikleri üretimden açığa çıkan faktörleri kullanarak ancak avantajlı oldukları üründen daha fazla üretim gerçekleştirebilmektedirler.

Yine aynı şekilde gelişmiş ülkelerin penceresinden ve gelişmiş ülke iktisatçıları tarafından geliştirilen bu analize ilişkin olarak bilmelidir ki, eksik istihdamdaki az gelişmiş ülkelerin bu yolla üretimini artırmaları, gündemleri ve öncelikleri değildir. Bu ülkelerin öncelikleri atıl olan işgücünü, mali ve fiziki sermaye stokunu üretim sürecine sokarak üretimlerini artırmaktır. Yukarıda sözü edilen analiz dünyadaki bütün ülkeler gelişmelerinin sınırına geldiğinde ancak geçerli olabilecek bir analizdir. Tüm ekonomiler tam istihdam düzeyine ulaştığında ve dünya kaynakları dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamayacak noktaya geldiğinde ancak anlamlı ve geçerli olan bir analiz olacaktır.

2.3. Yukarıdaki İki Analizden Hareketle “Eğitime” İlişkin Son Söz Olarak

Yukarıdaki iki analiz örneğinden hareketle tam serbest ticaret savunusunun az gelişmiş ülkeler açısından çeşitli soru işaretleri taşıdığı açıktır. Neo-liberal dönemde yukarıdaki analizlerin işaret ettiği gibi tam serbest ticaret az gelişmiş ülkeler açısından refah artışından daha çok bu ülkelerde dışa bağımlılığı artırmıştır. Dışa bağımlılığın ülkeler açısından hayati sakıncaları da pandemi günlerinde iyice barizleşmiştir. İçinde yaşadığımız bu pandemi günlerinde ülkelerin kendi nüfuslarının temel hayati ihtiyaçlarının iç talebini kendi iç üretimleriyle karşılamakta yetersiz kalmaları

ya da bazı stratejik sektörlerde daha önce yapılan öngörüsüz özelleştirmeler nedeniyle kriz yönetmede kamu zafiyetini açığa çıkarmıştır.

Neo-liberal politikaların uygulandığı son kırk yıllık dönemde, içlerinde Türkiye'nin de olduğu pek çok az gelişmiş ülkenin dış açıklarını kısa vadeli spekülasyon sermaye ile finanse etmeyi tercih etmelerinden dolayı ulusal paraları aşırı değerlenmiştir. Dolayısıyla kur nedeniyle ithalat yapay olarak ucuzlamış bu da dışa bağımlılığı daha çok artırmıştır. Özellikle içinde yaşadığımız pandemi günlerinde daha çok sağlık ve gıda gibi alanlarda dışa bağımlılığın artmış olmasının yaşamsal sakıncaları bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sağlıkta dışa bağımlılığın azaltılması başta aşı olmak üzere pek çok alanda yaşamsal önemi nedeniyle gündeme ivedilikle alınması gereken bir konudur. Bu nedenle bu sektörde inovatif ortamın ve atmosferin yaratılması elbette önemlidir. Ayrıca pandemi günlerinin; stratejik sektörlerde (tarım, ulaştırma, enerji, haberleşme) ve sağlık sektöründe yukarıdaki analizlerde dillendirildiği gibi “ucuz üreten ülke üretsin ve diğer ülkelerin tedarikçisi olsun” tezinin sorguya muhtaç olduğunun hatırlanması gereklidir. Şimdilerde gelişmiş ülkeler de dahil bütün ülkeler bunu sorgulamaktadır.

Makalede yukarıda verilen örnek analizlerle eğitimin yönlendirme gücüne ve ekonomi politikası tercihlerine yönelik etkisine ilişkin çarpıcı bir vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Tam da bu noktada eğitim ve sağlığın her vatandaşın bedelsiz ulaşabildiği ve çeşitli grup ve kesimlerin güdümü olmadan yürütülmesi gereken kamu hizmetleri olduğunu tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

Aşağıda ise tarım ve sağlık sektörlerinin Türkiye'deki genel özelliklerine yer verilerek makalenin hedeflenen eğitim, tarım ve sağlık sektörlerini içeren konu bütünlüğünün sağlanması amaçlanmıştır.

3. TARIM

Çağımızın en kritik ve en stratejik sektörü olarak tarım, stratejik sektör hiyerarşisinin içinde tepedeki yerini almıştır. Tarımın kritik öneminin artması üç nedene dayanmaktadır: Dünya nüfusu geometrik olarak arttığında hızla yükselmekte, dünya kaynakları giderek kıtlaşmakta, çevre hızla bozulmakta ve bu bozulma da tarımı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenlerle önümüzdeki yüz yılın en temel sorunu dünya nüfusunun temel yaşamsal gereği olan beslenmesinin karşılanamaması riski olacaktır. Bu gelişmeler tarım sektörünün tüm ülkeler açısından önemini artırmaktadır. Giderek her ülke tarımda kendi iç talebini karşılayabilmenin yollarını aramaktadır. Bir ülke ne kadar gelişmiş sanayi toplumu olsa da, artık tarım sektöründe olabildiğince kendi kendine yeterlilik öncelikleri içerisinde yer almaktadır.

Öte yandan pandemi tüm dünyada tarım sektörünün tekrar gündemde ilk sıralarda yer almasına kaçınılmaz olarak yol açmıştır. Dünya ekonomisi 2008'den itibaren yatay seyirde zaten bir kriz içindeyken Covit 19 Pandemisi dünya ekonomisini ciddi bir üretilemezlik sürecine sokmuştur. Bu gelişme ise dünya krizinin eşi görülmedik bir şekilde derinleşmesi sürecinin

başlangıcı olacağı açıktır. Pandeminin derinleştirdiği ve süreceği beklenen ekonomik krizin asıl ekonomilerin daralmasına yol açan sonuçları önümüzdeki yıllarda daha belirgin izlenecektir. Bütün ülkeler bu üretim gerilemesi sürecinde doğal olarak en öncelikli gündemleri nüfuslarının gıda ihtiyacının karşılanması olacaktır. Dolayısıyla pandeminin ilk hatırlatıp, gündemde ilk sıralara oturttuğu başlıklardan birinin tarım sektörü olması yadırganmamalıdır. Ancak sorun sadece tarımsal ürün rekoltesi ve gıda güvenliği değildir şüphesiz. Bunların yanında tüm ülkeler açısından tarım politikalarında köklü değişikliklerin de olacağı açıktır. Gündemde tarımsal üretimin sürdürülebilirliği, tohum geliştirilmesi ve iç kaynaklarla tedariki, gıda güvenliğinin sağlanmasının yanında tarımda teknolojik gelişmeler ve acil durum stokları gibi konular da ülkelerin öncelikli konuları olacaktır.

Kısacası savaş ve dünya çapındaki salgın hastalıklar gibi olağanüstü durumlarda tarımda yeniden üretimin sağlanmasının; tohumculuk ve ürün geliştirme gibi inovatif faaliyetlerle birlikte gıda güvenliği ve sürekliliğini sağlama gibi süreçler hep beraber koordine edilmelidir. Ayrıca içinde yaşadığımız pandemi ortamında neo-liberal iktisat politikalarının dayattığı “ucuza ithal ediyorsanız imal etmeyin” temel mantığından hareketle tarımda öngörüsüzce dışa bağımlı hale gelen ekonomiler tarım politikalarını yeniden gözden geçirmeleri gereğiyle yüzleştiler. Pandemi günlerinde temel ve hayati ihtiyaçlarda ithalata bağımlı ülkeler, artık isteseler de, yeterli döviz kaynakları olsa da bu ürünlerin (özellikle gıda ve sağlık malzemesi gibi) ithalatını tedarikçi ülkelerin isteksizlikleri ya da onların da üretimlerini yavaşlatma veya durdurmaları nedenleriyle gerçekleştiremediklerini gözlemlediler. Kuşkusuz tedarikçi ülkelerin de bu pandemi döneminde önceliklerinin kendi iç talebini karşılamak olacağı açıktır.

Tarım sektörünün Türkiye’deki genel seyri ise aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Türkiye’de Tarım Sektörünün Özellikleri:

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1923’de kırsal nüfus %90’dı ve nüfusun %81.6’sı tarımda işlendirilmekteydi. Tarımın GSMH içindeki payı ise aynı yıl %43.2 civarındaydı. Kısacası kurulduğunda genç Türkiye Cumhuriyeti tam bir tarım toplumdur denebilir. Toprak reformu ilk günden itibaren genç Türkiye Cumhuriyeti’nin gündeminde olmuştur. O yıllarda da II. Dünya Savaşından hemen sonraki girişimlerde de büyük toprak sahiplerinin direnci nedeniyle toprak reformu gereği gibi gerçekleştirilememiş, topraksız köylülerin topraklandırılması “miri” denilen kamu arazilerinin dağıtılması ile sınırlı kalmıştır.

Kuruluş yıllarında tarımdaki aşar vergisinin (1925 yılında kaldırılması ve 1929 krizinden olumsuz etkilenen tarımın desteklenmesi amacıyla bazı ürünlerde destekleme alımları, TC Ziraat Bankasının tarımın finansmanı konusunda yeniden yapılandırılması ve 1929 yılında çıkartılan yasayla tarım kredi kooperatiflerinin kurulması tarım desteği konusundaki önemli gelişmelerdir. 1923-1938 arasında topraksız köylüye 3.7 milyon dönüm arazi dağıtılmıştır. II. Dünya Savaşında olumsuz etkilenen tarım sektöründe üretimi canlandırmak amaçlı 1945 yılında 4753 Sayılı “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası” ile 51.6 dönüm kamu arazisi topraksız köylüye dağıtılmıştır.

Türkiye’de tarım politikalarındaki ilk büyük değişiklik 1950’li yıllara rastlar. İkincisi de sonradan değinilecek olan 1990’lı yılların ortasına denk gelmektedir. Türkiye’de II. Dünya Savaşından hemen sonra hazırlanan plan uygulanmamış, 1947 yılında yabancı uzmanların önemli katkı ve telkinleri ile, daha çok özel kesim yanlısı bürokratların hazırlanmasında görev aldığı “Vaner Planı” hazırlanıp uygulamaya konulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2000, s.91). Vaner planı aslında ülkenin sanayileşmeye öncelik veren politikalarında köklü değişiklikler önermekte, Türkiye’nin altyapı yatırımlarına ve tarıma öncelik vermesi hedeflenmektedir. Öte yandan yabancı uzmanların telkininde Türkiye’nin, Avrupa’nın tarımsal ürün tedarikçisi olması

uluslararası işbölümü çerçevesinde en uygun tercih olacağı ön plana çıkmaktadır. Telkinde tarım ürünü üretimine ağırlık verilirken, sanayi ürünleri ihtiyacının da gelişmiş sanayi ülkelerinden temin edebileceğine dikkati çekmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak 1950’li yıllarda bu anlamda sadece tarım politikalarında değil: sanayi, ulaşım, enerji ve eğitim politikalarında da köklü değişiklikler olmuştur. Bu yeni politika tercihlerine göre; üretilemeyenlerin ithalatı ve iç üretimin olabileceği sanayi alanındaki gelişmeler rekabet şansı olabilecek ürünlerde özel sektöre bırakılmalıdır ve tarımda da modernizasyona öncelik verilmelidir. Bu dönemde 1949 Marshall yardımları ve traktör dış alımı yeni politikaların uygulanışına ortam yaratan ilk gelişmelerdir. 1952 yılında 31 bin olan traktör sayısı 1960 yılında 42 binin üzerine çıkmıştır (Öztürk, 2008, s.79). Demokrat partinin iktidara geldiği 1950’li yılların ilk yarısında tarım alanındaki atılım ikinci yarıda tersine dönmüş, politika tercihinde yanlış yaptıkları düşüncesiyle olsa gerektir ki hükümet tekrar sanayileşmeye ağırlık vermeye yönelmiştir. Zira o yıllarda Türkiye ekonomisi o yıllara kadar kuruluşundan beri hiç yaşamadığı iki büyük ekonomik sorunla karşılaşmış ve IMF ile tanışmıştır. Bu ekonomik sorunlar dış açık ve enflasyondur.

Bilindiği üzere 1960’lı yıllarda uygulanan planlı dönemde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde birlikte topyekün kalkınmayı hedefleyen ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. Bu dönemde uygulanan planların büyüme hedeflerine bakılacak olunursa sanayi sektörünün daha hızlı büyümesi ve daha öncelikli olması ile birlikte tarım sektörü de ihmal edilmemiştir. Hatta bu dönemin tarım sektörü açısından önemli bir farklılığı da tarımda verimliliği artıracak uygulamalar ve inovatif faaliyetlere ağırlık verilmesidir. Ağırlık verilen bu faaliyetler kimyasal gübre, tarımsal haşarılarla mücadele ilaçları ve biyolojik yöntemler, tohum geliştirmesi ve ıslahı ve sulama gibi faaliyetlerdir. İlk iki plan dönemi başarıyla uygulanırken 1970’li yıllarda; dünya para sisteminin dağılması ve iki petrol krizi nedeniyle batı bloğu ekonomileri kriz ile yüzleşmiştir. Buna rağmen bu kriz döneminde de Türkiye’de tarım destekleri artırılarak tarım politikası yürütülmüştür.

1980’li yıllarındaki Türkiye’deki ikinci liberalleşme döneminin tarım sektörüne yansımaları ise o yıllarda izlenen liberal iktisat politikası çerçevesinde tarımsal desteklerin azaltılarak kaldırılması hedefi yönünde girişimler olmuştur. Örneğin bu dönemde 1975 yılında destekleme kapsamındaki ürün sayısı 19 iken 1990 yılına gelindiğinde bu sayı 10’a düşmüştür. 1991 yılında ise tekrar 24’e çıkartılmak durumunda kalmıştır.

Daha önce de vurguladığımız gibi çeşitli nedenlerle tarım sektöründe asıl kırılma 1990’lı yılların ortalarına denk gelmektedir. Asıl o dönemde başlanan kökten tarım politikalarındaki bu değişiklikler bu gün Türkiye tarımının hiç de arzulanmayan bir noktaya gelmesinin temel nedenleri olmuştur. Bu nedenler:

- Yukarı Mezopotamya’nın ilk kez sulu tarıma açılmasına yönelik önemli bir proje olan ve bölgenin yapısal ekonomik dönüşümüne, kalkınmasına yol açacak olan “Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)”ın zamanında tamamlanamaması ve gecikmiş bir proje olarak askıya alınması Türkiye Cumhuriyeti tarım sektörü için ilk olumsuz gelişmedir (Elmas, 2000, ss.30-32). Bilindiği üzere neo-liberal küresel dönemde “ulus devletlerin sonu”, “topyekün kalkınmanın israf etkisi”, “multi-sektörel kalkınma projelerinin artık terk edilmesi gerektiği”, “merkezi planlı kalkınma anlayışından vazgeçilmesi”, “uluslararası işbölümüne yatkın ademi merkezîyetçi üretim organizasyonuna yönelinmesi” gibi tartışmalar döneme damgasını vurmuştur. İşte bu konjonktürden önce tamamlanmış olan GAP benzeri uluslararası projelerin başarılı örneklerinden biri olan ABD’de TVA (Tennessee Valey Authority) projesi bölgenin kalkınmasını sağlamıştır (Elmas, 2004, s.119). GAP’da zamanında tamamlanmış olsa idi benzerlerinden çok daha başarılı

olması beklenirdi. Zira bölgede kıt olan su kaynaklarının kullanımı ve yukarı Mezopotamya'nın ilk kez sulu tarıma açılması nedenleriyle dünyayı da yakından ilgilendirecek bir proje olması onu daha kıymetli hale getirmekteydi. Dünyanın da gözünün üstünde olduğu bu çok sektörlü proje iki temel gelişme ile unutulmuştur: Birincisi küresel neo-liberal dönemde makalenin başından beri vurgulamaya çalıştığımız gibi küresel erkeklerin her ülkenin ekonomik yeniden yapılanmasını küresel işbirliği ve uzmanlaşma ekseninde yeniden oluşturulmasını istenmesindedir. Bunu da "ulus devletlerin sonu", "liberalizm", "ademi merkezîyetçilik", "demokrasi" gibi sloganlaştırılmış temel tartışmaların arkasına gizlemek yoluyla yapmasıyla ön plana çıkmaktadır. İkinci neden ise AB üyelik süreci ve AB'nin Ortak Bölgesel Politikasının (OBP) ana ekseninde yatmaktadır. AB'de küresel neo-liberal rüzgarın da etkisiyle olsa gerektir ki; OBP'ni bir bölgenin tamamen yapısal dönüşümünü/bölgesel kalkınmasını sağlamak üzerine değil de, bölgesel dengesizlikleri azaltmak üzerine kurmuştur. Bu nedenledir ki; AB ile tam üyelik hedefi ve üyelik müzakereleri açılacağı döneme gelindiğinde zaten gecikmiş bir proje olan GAP projesinin artık AB, OBP'na uyum çerçevesinde tamamlanması ve tamamlanmasının desteklenmesi gündemden düşmüştür (Elmas, 2004, s.131). Oysa bu projenin tamamlanması bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi ve bölgede süregelen pek çok sorunun çözümüne ön ayak olmasının yanı sıra, hem ülke hem de dünya tarımı ve dünya tarımında Türkiye'nin söz sahibi olması doğrultusunda pek çok gelişmeyi beraberinde getirecek olması açısından önemi büyüktü.

- Küresel ekonominin neo-liberal politikalarının hüküm sürdüğü 1980 sonrası dönemde gelişmekte olan çeşitli ülkeler ardı ardına krizler yaşamıştır. Türkiye'nin bu krizlerden ilk nasibini aldığı yıl 1994 yılı olmuştur. Krizin hemen akabinde 5 Nisan 1994 kararları ile yeni bir istikrar politika sepeti yürürlüğe konulmuştur. Aslında 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya konulan istikrar politikalarındaki tarım sektörü için alınan kararlar yeterince uygulanmadığı düşünülerek, yeniden geliştirilip aynı mantıkla şimdi katı bir şekilde uygulanması önerisi vardır bu yeni istikrar politika sepetinde. Yani ana mantık; üretim yapan ve sübvansiyonu (özellikle ve başta tarım sektöründe) yaygın uygulayan devletten tamamen devletin koruyucu ve kollayıcı devlet misyonuna sıkışması gerekmektedir. Devlet ekonomik işleyişi tamamen piyasa mekanizmasına bırakmalıdır her alanda. Tabi bu mantık çerçevesinde uygulanan politikalar ile tarım sektörü süreç içerisinde, gerek gıda sektörünü düzenleyen kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmeleri ve gerekse de tarımsal destekler yönüyle ciddi tahribat almış ve ihmale uğramıştır.
- Öte yandan, 1986 - 1994 yılları arasında gerçekleştirilen GATT'm (General Agreement on Tariffs and Trade - Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması) son görüşmeleri "Uruguay Görüşmelerinde" GATT kendini feshetmiş ve görevini kurulması kararlaştırılan Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) bırakmıştır. Bu son görüşmede dünyada tarım ürünlerinin serbest ticareti kararı alınmış ve uygulama WTO'ya bırakılmıştır. WTO'da taraf olan ülkelerden biri olan Türkiye'de bu süreci izlemek ve uygulamak yükümlülüğünü taşımak durumunda kalmıştır.
- Dördüncü ve en belirli olan politika değişikliği ise Türkiye – AB ilişkileri çerçevesinde açığa çıkmıştır. Bilindiği üzere 1996 yılında Türkiye, AB arasında gümrük birliği üyeliği gerçekleşmiştir. Üyelik başladığında bazı tarım ve tekstil ürünlerine ilişkin istisnalar vardır ve AB-Ortak Tarım Politikası (OTP) doğrultusunda Türkiye'den uyuma yönelik adımlar atılması beklentisi söz konusudur. Bu süreçte en önemli gelişme "Doğrudan Gelir Desteğine (DGD)" ilişkindir. Doğrudan gelir desteği 2000 yılında pilot uygulama ile başlatılmış 2001 yılında ülke çapında uygulamaya sokulmuştur (Narin, 2008, s.199). 2005 yılından sonra ise AB'ye tam üyelik kapsamında tam üyelik

müzakereleri gündemdedir ve burada en önemli başlığı OTP'na uyum müzakereleri oluşturmaktadır. Ancak çok karmaşık bir alan olan tarım başlığı, konu çeşitliliği ve uygulama farklılıkları nedeniyle müzakerede yol kat etmenin en zor olduğu başlıktır. Zira 2004 yılına kadar da bu konuda fazla bir gelişme yoktur. 2004 yılında Tarım Bakanlığının 2006-2010 yılını kapsayan "Tarım Çerçeve Kanununa" dayalı "Tarım Stratejisi" hazırlamıştır. Bu stratejide; OTP'na uyum doğrultusunda ana eksen belirlenmiş ve uygulama ve destekleme araçları da stratejide netleştirilmiştir. Stratejide tarım desteğine bütçeden ilgili yılın GSMH'nın en az %1'inin ayrılması ve bunun içinde en büyük payı kapsayan DGD'ne devam edilmesi yer almıştır. Bilindiği üzere doğrudan gelir desteği toprak sahibi çiftçilere arazileri nispetinde verilen mali destek şeklindedir. Bu uygulama çiftçi ve tarım arazisine ilişkin bir envanter oluşmasına vesile olmuş, ancak tarımsal ürün üreticilerinin zahmetli tarımsal üretim faaliyetinden de vazgeçmelerine yol açmıştır.

- Son olarak Türkiye Cumhuriyeti tarım sektörüne olumsuz etki eden son gelişme de 1989 yılı sonundan itibaren ortaya çıkan ekonomik tablonun etkisi vardır. Bilindiği üzere 1989 yılındaki yasal düzenleme (32 Sayılı Yasa) ile birlikte Türkiye'de pahalı ve ekonomide kırılganlık yaratan bir finansman yöntemi olan "kısa vadeli spekülasyon sermaye" ile finansmanın önü açılmıştır. Türkiye'ye faiz kazancı için gelen kısa vadeli spekülasyon sermayenin yarattığı ilk etki ülkede döviz bolluğu yaratması ve TL'nin aşırı değerlenmesidir. Bu TL'nin aşırı değerlenme süreci görece ve yapay olarak ithal ürünlerini çok ucuzlattığı için (ve beraberinde döviz bolluğu da olduğu için) bunun olumsuz etkilerinden tarım sektörü de payını almıştır. Tarım, hayvancılık gibi pek çok stratejik ve geleneksel olarak üretici olunan sektörlerde aşırı değerli TL politikası nedeniyle yapay olarak iç piyasada ucuzlayan ithal ürünleriyle yerli üretici rekabet edememekte ve üretimden vazgeçmektedir (Elmas Arslan, 2019, s.168). Bunun sonucunda ise pek çok geleneksel tarım ürünümüzde dahi ithalatçı konuma geçtik. Bunun en çarpıcı örneği pamuktur.

4. SAĞLIK

Pandemi günlerinin hatırlattığı sektörlerin başında sağlık sektörü gelmektedir. İlk sorgulanan konu ise sağlık sektörünün yapılandırılmasına ilişkin ayrıntılardır. Bu sektör sınırları çerçevesinde ele alınırken öncelikle sağlık sektörüyle ilgili iki öncelik vurgulanmalıdır;

- Sağlık hizmetlerinin bir kamu hizmeti olarak, bir ülkenin tüm vatandaşlarına bedelsiz olarak ulaşacağı bir hizmet olması sağlıklı bir toplum için birincil önceliktir.
- Sağlık sektöründe dışa bağımlılık olması bu pandemi günlerinde nasıl yaşamsal sakıncalar taşıdığına gözler önüne serilmesidir. Bu alanda dışa bağımlılık; hem temel sağlık malzemelerinin üretiminde dışa bağımlılığın yaratacağı sakıncalar, hem de inovatif faaliyetlerde dışa bağımlılığın yaşamsal sakıncaları olarak iki ayrı konuda ele alınmalıdır.

Türkiye özelinde sağlık sektörüne ilişkin bir başka önemli konu daha vardır ki, bu konu da ayrıca üçüncü bir öncelik olarak düşünülmelidir:

- Sağlık sektöründeki kurumsal organizasyon: Bu başlık da öncelikle iki ayrı noktada ele alınmalıdır. Birincisi, Hıfzıssıhha gibi sağlıkta inovatif faaliyetler üzerinde çalışan kurumsal yapıların tasfiyesi yerine yapısının geliştirilmesi ve desteklenmesi ile kurumun daha geliştirilerek hafızası korunarak muhafazasının sağlanmasıdır. İkincisi, köklü kurumlar ve geleneği olan oturmuş yapıların ve ihtisas hastanelerinin tasfiyesinin yerine onların da geliştirilmesi ve desteklenmesi düşünülmelidir. Yeni yapılan

hiçbir yatırım eski ve köklü yapıların tasfiyesini gerektirmez. Hatta bu kurumların birikimlerinden bütün sağlık sisteminin yararlanmasının çok büyük bir avantajı olacaktır.

Türkiye’de Sağlık Sektörünün Gelişimi ve Özellikleri:

Türkiye’de sağlık sektörüne ilişkin ilk organizasyon girişimleri Cumhuriyetin ilanından hemen önce Kurtuluş Savaşı yıllarına rastlar. O yıllarda TBMM hemen kuruluşunun akabinde ilk kararlarından biri “Sihhiye ve Muavenatı İçtimaiye Vekaleti’nin” kurulması olmuştur (Kökçü, 2014, s.99). Başına ise Dr. Adnan Adıvar getirilmiştir. Adıvar işe sıfırdan başladığından öncelikli olarak envanter oluşturma ve kurumsal yapıların organizasyonunu kurma çabalarına girişmiştir (Aydın, 2002, s.187). Yaklaşık bir sene sonra Mart 1921 yılında görevi üstlenen Dr. Refik Saydam bazı kısa aralıklar hariç bu görevi 1937 yılına kadar sürdürmüş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin sağlık sisteminin güçlü temelleri de onun döneminde atılmıştır. Bu dönemde öncelik koruyucu sağlık hizmetlerindedir. Ayrıca 1930’larda yürürlüğe giren “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” sağlık hizmetlerinin devletin sorumluluğu olduğuna işaret eder (Aydın, 2002, s.186). Kurumsallaşma ve yasal ve fiziksel altyapı çalışmaları yoğun olarak yürütüldüğü bu dönemde ayrıca salgın hastalıklarla da boğuşulmuştur. Başta sıtma olmak üzere, çiçek, tifüs, trahom, verem ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklar o yıllarda ülkenin önemli sağlık sorunlarıdır. Hıfzıssıhha Enstitüsü 1928 yılında kurulmuş ve 1931 yılında verem ve 1933 yılında kuduz aşısını geliştirmiştir. Sağlık alanında pek çok inovatif gelişmeye imza atan enstitü işlevini aktif olarak sürdürdüğü dönemde pek çok kritik ürünün ithaline gerek kalmayacak şekilde iç üretimini karşılarken, ayrıca ihracatını da gerçekleştirmiştir.

Kuruluş yıllarında kurumsal yapılarıyla temelleri sağlam atılan sağlık sektörü bunun avantajlarını önemli ölçüde ikinci dünya savaşı yıllarında yaşamıştır. Bu kurumsal altyapı şüphesiz sağlık eğitim kurumlarında da aynı ilkelerle taşınmıştır. Türkiye sağlık sektörü ve sağlık eğitiminde kalitenin artarak yerleşmesinde Nazi Almanyası’nda kaçmak durumunda kalan Prof. Dr. P. Schwartz ve onu takip eden bilim insanlarının da katkısı ihmal edilemez şüphesiz.

Sağlık alanında atılan temellerin sağlam olması sürecin de sağlıklı işleminin altyapısını oluşturmuştur. Şüphesiz sektör Türkiye’nin geneli ile ilgili olumlu ve olumsuz konjonktürden nasibini almış, zaman zaman bu alanda da öngörülerden önce sorunlar vuku bulmuş ancak uygun çözümler geliştirilmesi konusunda sağlık sektörü genelde diğer alanlara göre daha aktif kesim olmuştur. Sağlık sektörünün son dönemlerdeki dezavantajı tüm alanlarda olduğu gibi neo-liberal politikalar döneminde dejenerasyona uğraması ve çeşitli boyutlarıyla aşınması şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır;

- Yeterli bilimsel donanım ve yeterli kalifiye eleman altyapısı oluşturulmadan çok hızlı artırılan tıp fakülteleri nedeniyle tıp eğitimindeki kalitenin düşmesi ve fakülteler arasında derin eğitim kalitesi farklılıklarının oluşması,
- Köklü kurumsal yapıların korunamaması ve derin birikimleri olan bu kurumsal yapıların bu birikimleri üzerine çağın bilimsel gereklerine uygun olarak geliştirilmesi yönünde tercihte bulunulmayıp bu yapıların tasfiyesi,
- Küresel neo-liberal dönemde sık sık sağlık politikalarının değiştirilmesi ve sektörün yıpratılması, özellikle sağlıkta özelleşmenin bu sürece damgasını vurması,
- Kuruluş yıllarında sağlık hizmetleri kamu sorumluluğunda tanımlanırken, bu ilkedan uzaklaşılması,
- Yeni sağlık malzemeleri üretim alanlarının ve sağlıkta inovasyonun da yeterince teşvik edilememesi,
- Kuruluş yıllarında sağlık sektöründe dışa bağımlılıktan kurtulma doğrultusunda bir yol izlenirken, küresel dönemde pek çok sağlık malzeme ve teçhizatında dışa bağımlı hale

gelinmesi. Küresel neo-liberal dönemde uygulanan politikalar Türkiye’de ulusal paranın aşırı değerlenmesi ile diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık sektöründe de ithalatı teşvik etmiş ve pek çok üründe yerli üretimden vazgeçilmesi sonucunu yaratmıştır.

Peki Türkiye’de sağlık sektörünün pandemi döneminde izlenen avantajları neler olmuştur?

- Önceden de vurguladığımız gibi Türkiye kuruluşunda izlediği sağlık politikaları ile ve atılan kurumsallaşma adımlarıyla sağlık sektöründe sağlam bir alt yapıya kavuşturulmuştur. Kuruluş yıllarında sağlık alanında bilimsel bakış açısı ve öngörüler ile zamanında dünyanın pek çok ülkesinden daha önce ve daha doğru tercihlerde bulunulmuştur.
- Türkiye yıllardan beri üniversite seçme sınavında en yüksek puanlı, en zeki çocuklarını tıp fakültelerine almaktadır. Bu sağlık sektörünün kalifiye eleman açısından en büyük avantajıdır. Bu avantaj nedeniyle, dejenerasyon sürecinin sağlık alanına yansımalarının daha az yoğunlukta olması beklenir. Şöyle ki, öğrenci seçme sınavındaki usulsüzlükler aracılığıyla öğrenci sızdırma işlemi doğal olarak en yüksek puanla alımların olduğu tıp fakültelerine daha az yansımaları beklenir. En üst puan dilimine ulaşacak şekilde sınavlarda yolsuzluk yapılmış olsa ve bir miktar öğrenci tıp fakültelerine yerleştirilmiş olsa dahi bu öğrencilerin bu fakülteleri tamamlamaları da çok zordur. Zira Türkiye’de tıp eğitimi de doktor yetiştirme ve uzmanlık süreçleri de çok ağırdır ve çok zordur. Öte yandan hala doktor yetiştirmede etkin ve ağırlığı olan kesim Cumhuriyetin ilk yıllarının anlayışı ile yetişmiş olan hekim grubudur. Bu anlayışa sahip hekimlerin her tür dejenerasyonun önünde katalizör olacakları açıktır.
- Pandeminin yaşandığı şu günlerde tesadüfen sektörün bir avantajı da, özelleştirmelerin sektörü kökten etkileyecek değişimleri yaratmasının daha çok başında olunmasından kaynaklıdır. Zira hala şehir hastaneleri ve özel sağlık ünitelerindeki hekimlerin arasında baskın olan grup halen Cumhuriyetin ilk yıllarının anlayışı ile yetişmiş olan hekim grubudur. Ayrıca fiziki mekan açısından boşaltılan köklü hastane binalarının tamamen tasfiye edilmemiş olması ve ihtiyaç halinde sadece pandemi hastanesi olarak kullanılması da başka bir avantaj olmuştur. Pandemi başladığında hemen devreye sokulan Ankara’daki Dr. Zekayi Tahir Burak hastanesi örneğinde olduğu gibi.

5. SONUÇ

Ana akım iktisadın bu şartlı ya da otistik öğretilerine mütevazı ve sınırlı bir eleştiri kapısı aralamak ve günümüzde sorunlu olduğu iyice barizleşen bazı analizlerine ve bu analizlerin sıkıntılı sonuçlarına eleştirel yaklaşmak amacıyla bu makale ele alınmıştır. Pandeminin düşündürdükleri ve hatırlattıklarından biri de tüm dünyada ekonomi disiplinindeki paradigmatların pek çoğunun sıradan vatandaşların gözünde dahi sorgulanır hale gelmesidir. Tartışmaya açılan konuların başında neo-liberal iktisat politikalar gelmektedir. Serbest ticaret ve sonuçlarının gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler açısından sakıncaları epeydir dillendirilmekteydi. Ama pandemiyle birlikte de tüm ülkelerde bu konular tekrar sorgulanmaya başlanmıştır. Pandemi günlerinde baş sorgu bu iken, pandeminin baş hatırlattığı da sosyal devlet olmuştur. Bunu doğanın ve çevrenin korunmasının gerekliliğinin hatırlanması, dünyadaki gelir dağılımı uçurumlarının en azından hafifletilmesi ve gıda, temiz suya erişim ve sağlık sektörlerinde ülkelerin kendi taleplerini kendi iç kaynakları ile tedarik etmek ve stratejik sektörlerde kamu mülkiyetinin önemi gibi konular takip etmektedir.

Makaledeki üç şekil ve matematiksel anlatım kısaca ana akım iktisadın bakış açısıyla serbest ticaretin nimetlerine işaret etmektedir. Sıkıcı olmamasını gözetmeye çalışarak makaledeki şekillere ilişkin çok detaya girilmemiş olup, anlamayı kolaylaştıracak düzeyde bilgi vermekle yetinilmiştir. Bu geometrik anlatımlar da matematiksel ispatlar da o kadar nettir ve şıktır ki,

bununla ilk karşılaşan her genç üniversite öğrencisinin aklına bu analizlerin arka planını genellikle sorgulamak gelmez. Özellikle Neo-liberal küresel dönemde yetişen her iktisat öğrencisi bu analizlerin bu mesajlarını algılarında kodladılar ve ekonomik hayatta çok önemli pozisyonlarda görev aldılar. Karar verici konuma geldiler ve ekonomi politikalarının belirleyicisi ve uygulayıcısı oldular. Sadece bu gençler değil, halihazırda pek çok iktisat dersi verenler de maalesef analizlerin arka planına ilişkin bir sorgu halinde değildirler. Sorgu halinde olanlar ise yok varsayılmakta ve sistem dışlamaktadır. Sorgulayan kesimin en büyük dezavantajı ise ana akım iktisadın etkin araçları haline gelen matematik, geometri ve istatistik gibi kullanışlı araçlara mesafeli durmalarıdır. O yüzden eleştirilerinde de seslerini yeterince duyuramamaktadırlar.

Öte yandan ele aldığımız sektörler özelinde vurgulanmalıdır ki, neo-liberal küresel dönemde Türkiye uzun yıllar uyguladığı yüksek faiz/düşük kur politikası nedeniyle TL aşırı değerlenmiş ve tüm sektörlerde dışa bağımlılık artmıştır. Ancak bu pandemi günlerinde ön plana çıkan ve politika yanlışlarının net bir şekilde açığa çıktığı sadece üç sektör makalenin sınırları açısından ele alınabilmektedir. Bu ele alış da mümkün olduğunca sınırlı tutulmuştur. Bu sektörlerde aslında ulaşım, enerji ve haberleşme gibi stratejik diğer sektörleri de eklemek gerekir. Zira pandemi göstermiştir ki; bu sektörlerin de kamu kontrolünde olmaması pandemi için alınan önlemlerin yürütülmesi ve devlet desteğinin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması konusunda devletin çözümsüz kalmasına neden olmuştur.

Eğitim sektörü için sonuçta şu söylenebilir: Eğitim milli olmalı ve eğitimin tüm alanlarında bilimsel üretkenliği artırıcı politikalar üretilmeli ve eğitimde şartlanmayı getiren gelişmiş ülkelerin perspektifindeki kuramlara eğitimin sıkıştırılmasından vazgeçilmelidir, özellikle de iktisat alanında. Makalede buna dikkat çekmek için ekonomi disiplindeki bu iki analiz örneği bu nedenle ele alınmıştır. Dolayısıyla gelecekte çok yönlü farklı perspektiften eğitim müfredatının geliştirilmesi ve sorgulayan ve bilimsel üretime yatkın ve her şeyden önce eğitimde ülke çıkarlarını önceleyen nesiller yetiştirmeye önem verilmelidir.

Net bir şekilde vurgulanmalıdır ki; ülkenin her vatandaşı eğitim ve sağlık hizmetlerine bedelsiz ulaşmalıdır. Stratejik sektörlerde dışa bağımlılıktan kurtulunması ve bu alanların özel sektöre bırakılmasından kaçınılmalıdır. Öncelikle sağlık sektöründeki kritik ürünlerde dışa bağımlılığın giderilmesi ve sektörün özelleştirilmesinden kaçınılmalıdır. Pandemi döneminin düşündürdükleri ile pandemi sonrası sağlık sektöründe yeniden yapılanmaya gidilecekse; Cumhuriyetin başlangıcındaki sağlık hizmetlerinin kamunun sorumluluğuna bırakıldığı ve önleyici hekimliğin ön plana çıkartıldığı anlayış çerçevesinde, sektör tekrar sağlam temeller üzerinde modern, çağdaş, bilimsel ve üretken olabilecek bir yapılanmayla geliştirilmelidir. Teknoloji ve inovatif faaliyetlere gerekli destek sağlanmalı, bütçesi artırılmalı ve bu gelişmeler tesadüfi ve münferit çalışmalara bırakılmamalı, kurumsal altyapı ve ülke çapında organizasyonu tekrar gerçekleştirilmelidir.

Küresel neo-liberal dönemde uygulanan hatalı iktisat politikalarının TL'nin aşırı değerlenmesine yol açmasına ek olarak, serbest ticaret ve serbest rekabet saplantısıyla tarım, hayvancılık gibi sektörlerde teşviklerin kalkması, piyasayı düzenleyici kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve ya işlevlerinin yitirilmesi nedenleriyle bu sektörlerde ithalat ürünleriyle talebin karşılanması ve sektörde üretmezlik halinin oluşmasının ölü açılmıştır. Bu süreç tersine döndürülmelidir. Tarım sektöründe çağımızda bir başka önemli husus da tohumda dışa bağımlılığın kesinlikle önünün kesilmesidir. Zira hayati önemi olan tarımda üretim ve tohum ıslahında kendi kendine yeterlilik, ülke hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun tüm ülkeler için önemli ve hayatidir. Tarım çağımızın en kritik sektörüdür ve bu sektörde

dışa bağımlılığın giderilmesi öncelik olmak üzere, tarım; bilimsel, öngörülü ve modern üretim süreçleriyle yeniden yapılanmalıdır.

Kırk yıldır süregelen küresel neo-liberalizm atmosferinde yaygın hale gelen serbest ticaret güzellemesi, makalede değindiğimiz ve değinemediğimiz kritik sektörlerin özelleştirmelerinde de, bu sektörlerde az gelişmiş ülkelerin dışa bağımlı hale gelmesinde de belirleyici olmuştur. Şüphesiz pandemi sonrasındaki süreçte günümüzdeki tüketim alışkanlıkları ve tüketim kalıpları ve iç içe geçmiş olan üretim süreçleri dikkate alınırsa ülkelerin tamamen içe kapanmaları beklenemez, beklenmemelidir de. Ancak Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında uygulanan ve başarılı olan Türkiye'nin ekonomik modeli tekrar üzerinde düşünülmesi gereken iyi bir örnektir. Bu modelin mantığına uygun olarak tercih stratejik sektörlerde kendi kendine yeterlilik olunca, savaş ve pandemi gibi olağanüstü dönemlerde de, ülkenin vatandaşının temel ihtiyaçları ve yaşamsal ihtiyaçları ülke kaynakları ile karşılanabilecek ve krizin de hafif atlatılması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Erdem (2002), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri”, *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 31(3), ss.183-192.
- Elmas Arslan, Gülen (2019), “Küresel Kapitalizmin Sanayileşme Stratejisi “İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi” İflas mı Etti?” *Ufuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(15), ss.151-171.
- Elmas, Gülen (2004), “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye’de Bölgesel Politikalar,” *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı:50, Kış 2004, Cilt:15, ss.115-137.
- Elmas, Gülen (2000), “GAP ve Devlet,” *İktisat Dergisi*, İÜ, İFMC Yayın Organı, Sayı:403, Temmuz-2000, ss.25-34.
- Elmas, Gülen (1998), Gümrük Birliği Üyeliğinin Türkiye’de Yaratacağı Fiyat Hareketleri, GÜ, SBE, İktisat Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış doktora tezi.
- Kepek, Y. ve N. Yentürk (2000), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kökçü, A. Tunga (2014), “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 22(3), ss:98-105.
- Narin, Müslüme (2008), “Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarında Değişim”, *Ekonomik Yaklaşım*, Özel Sayı, Cilt:19, ss:183-225.
- Öztürk, Fahriye (2008), “Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Tarım Destekleme Politikalarının Tarihsel Gelişimi”, *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yıl Dönümünde Türkiye Ekonomisi*, Editör: Gülen Elmas Arslan, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, ss:61-92.
- Seyitoğlu, Halil (2003), *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, 15. Basım, İstanbul.
- E. Yılmaz, Şiir (2016), *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*, Efil Yayınevi, 4. Baskı, Ankara.